

# I Conflict Studies: De roerige geschiedenis van een veld

*B.A. de Graaf<sup>f</sup>*

## 1.1 Inleiding

Het onderzoeksveld van Conflict Studies heeft diverse voorlopers. De academische discipline van de 'krijgsstudieën' (tegenwoordig 'war studies'), dateert bijvoorbeeld al uit de 19<sup>e</sup> eeuw, net als het vakgebied van de criminologie en de politiewetenschappen dat zelfs voorlopers in de 18<sup>e</sup>-eeuwse Pruisische 'Policy-Studien' vindt.<sup>2</sup> Conflict Studies is net als het vakgebied politieke wetenschappen daarentegen pas echt groot geworden ná de Tweede Wereldoorlog, en met het uitbreken van de Koude Oorlog. Vanzelfsprekend zijn thema's als oorlog, macht, conflict, veiligheid en internationale betrekkingen al eeuwen onderwerp van studie en debat. Maar pas na 1945 ontwikkelde de systematische studie van conflict en conflictresolutie zich als een zelfstandige academische discipline. Die ontwikkeling staat in dit hoofdstuk centraal.

Dat Conflict Studies een academische discipline is geworden, lag niet helemaal voor de hand. Want in de eeuwen daarvoor was het vooral een onderwerp dat door de praktijkmensen en professionele beoefenaars zelf werd behandeld. Van Sun Tzu over het krijgsbedrijf, tot Machiavelli over machtsuitoefening, en Carl von Clausewitz over strategie – het waren overwegingen van mannen 'uit het veld', die met hun voeten in de modder van de machts- en conflictpraktijk hadden gestaan. Die erfenis maakt het academische veld extra gevoelig voor ontwikkelingen in de praktijk, alsmede voor behoeftes die vanuit de praktijk worden geformuleerd. Conflict Studies is een hybride veld, dat theoretische concepten, methodes en ideeën verenigt met een directe oriëntatie op de beroepspraktijk van diplomaten, activisten, bemiddelaars en conflictoplossers in de internationale, politieke arena.<sup>3</sup> Het is een domein dat een amalgaam van academische benaderingen en disciplines combineert met praktische 'tips and tricks of the trade' en tegelijkertijd ook een eigen kritiek ontwikkelde, 'Critical Conflict Studies', of 'Critical Security Studies'.

<sup>1</sup> Dit hoofdstuk is mede het product van een door de European Research Council gefinancierd ERC-Consolidator-onderzoek naar: 'Securing Europe, Fighting its Enemies. The making of a European security culture'. De auteur is daarvan Principal Investigator. Met dank aan Jorrit Steehouder en Jolle Demmers voor het meelesen.

<sup>2</sup> Härter 2005.

<sup>3</sup> Bercovitch et al. 2009, p. 2.

Die drie kanten van het vak, de analyserende, praktisch toepassingsgerichte, en normatieve, hebben tot een veelheid aan boeken, tijdschriften, instituten en benaderingen geleid, en tot een vakgebied dat nog steeds volop in beweging is. In dit hoofdstuk laten we zien hoe het veld van de Conflict Studies zich sinds de jaren vijftig heeft ontwikkeld, als een conglomeraat van verschuivende en botsende ideeën over actoren, geografische zwaartepunten, normatieve premissen en methodes. We zullen in chronologische volgorde bekijken wat de definitie van conflict in een bepaalde periode en voor een bepaalde stroming was, welke actoren en onderwerpen werden bestudeerd, wat de normatieve premissen en daaruit voortvloeiend, de handelingsperspectieven waren, die erachter schuilgingen en welke instituten, tijdschriften en personen het vak vooral op de kaart hebben gezet. Tot slot zullen we kort een agenda voor toekomstig onderzoek formuleren.

## 1.2 De jaren vijftig

Opmerkelijk genoeg hadden veel Europese oprichters van de conflictdiscipline wortels in een religieus-pacifistische beweging. Kenneth Boulding, een van de oprichters van het *Journal of Conflict Resolution (JCR)* in 1957, en het Center for Research on Conflict Resolution in 1959 was een Quaker. In 1937 emigreerde hij van Liverpool naar de Verenigde Staten, waar hij na de oorlog als hoogleraar economie aan de Universiteit van Michigan aan de slag ging. Samen met de sociale psycholoog Herbert Kelman en de socioloog Robert Cooley Angell wierpen zij zich op de studie van het voorkomen van oorlogen.

Binnen het vakgebied van de Internationale Betrekkingen (IB) was in de jaren vijftig de term ‘conflict’ als theoretisch concept nog niet echt gevallen. In de IB ging de aandacht vooral uit naar het door John Herz geformuleerde dilemma dat het streven naar veiligheid van de ene staat ten koste gaat van de andere: het zogenaamde ‘security dilemma’ gold als drijvende kracht achter oorlog en conflict.<sup>4</sup> De Realistische School maakte dit ‘veiligheidsdilemma’ tot het sleutelstuk van onderzoek binnen de IB en dwong zo generaties van politieke wetenschappers tot het analyseren van de zogeheten ‘zero sum game’, dat wil zeggen dat wat voor de ene staat ‘winst’ op veiligheidsgebied oplevert, door de ander als ‘verlies’ zal worden ervaren.<sup>5</sup> Voor internationale organisaties of samenwerkingsverbanden als autonome eenheden met een eigen invloed op het internationale stelsysteem was binnen deze benadering weinig ruimte. Hoogstens kan de anarchie van het internationale stelsysteem worden ingedamd wanneer mogelijkheden

4 Herz 1950; Haftendorn 1991.

5 Glaser 1997; Posen 1993.

elkaars macht in evenwicht houden ('balance of power') en eigen 'invloedssferen' creëren.<sup>6</sup> Aanhangers van de (neo)realistische visie op veiligheidspolitiek definiëerden conflict en veiligheid meestal in een essentialistische zin, als een uitvloeisel van het steekspel omtrent autonomie en soevereiniteit. De relatieve machtspositie in dat steekspel kon volgens deze visie wel ongeveer worden berekend op basis van de hoeveelheid natuurlijke hulpmiddelen waarover iedere staat kon beschikken ten opzichte van naburige staten.<sup>7</sup>

Boulding ging gedeeltelijk mee in die neorealistische benadering van conflicten, maar hij ontwikkelde een theorie die het mogelijk maakte om aan het veiligheidsdilemma te ontkomen. Volgens Boulding, die als econoom reeds naam had gemaakt, was oorlog de onvermijdelijke uitkomst van kenmerken die inherent waren aan de soevereine staat. Om oorlog voortaan te voorkomen, lag het dus voor de hand om te streven naar een internationaal systeem waarin de natiestaat langzaam zou worden ingekapseld en 'opgelost' in een internationale gemeenschap.<sup>8</sup> Het middel tot dat doel zag Boulding in het ontwikkelen van een verfijnd informatie- en communicatiesysteem. Onderzoekers konden daaraan bijdragen door zoveel mogelijk data te verzamelen, op te slaan en te verwerken omtrent het uitbreken van conflicten. In het eerste nummer van *JCR* werd dan ook de oprichting van een soort 'World Intelligence Centre' voorgesteld, dat op basis van al die collectief verzamelde data conflicten tijdig kon voorspellen, en inzichten kon aanreiken die door diplomaten gebruikt konden worden om die conflicten te vermijden.<sup>9</sup>

Achter die eerste opvattingen van de Michigan School ging een interessante combinatie schuil van klassieke, neorealistische (welhaast neodarwinistische) inzichten over de anarchistische aard van het internationale systeem enerzijds en progressieve, normatieve ideeën en methodes anderzijds om die internationale anarchie van natiestaten te overwinnen. De groep rond Boulding was sowieso een exotische groep onderzoekers op dit terrein. Want in dit decennium was het vooral het vakgebied van de IB dat zich tot een discipline ontwikkelde waarin onderzoek werd gedaan naar conflict, bedreigingen, invasies en militaire aanvallen en naar internationale veiligheid.<sup>10</sup> Dat deed de groep rond Boulding dus ook wel, maar die wilden zich daar wetenschappelijk noch praktisch bij neerleggen. Zij ontwikkelden daarom handvaten, methodes en benaderingen om die internationale anarchie om te smeden tot een communicatiegemeenschap waarin gezamenlijk gedeelde informatie en inzichten zouden leiden tot het voorkomen van conflicten.<sup>11</sup>

6 Axelrod & Keohane 1985; Keohane 1986.

7 Krasner 1978; Smoke 1987.

8 Boulding 1962.

9 Miall et al. 2000, p. 42-43.

10 Zie voor een uitvoerig overzicht: Daase 2012; Buzan 1991; Walt 1991; Waever & Buzan 2007.

11 Kerman 1974, p. 82.

Die eerste vormen van conflictanalyse én -oplossing maakten ook gretig gebruik van inzichten uit de economie, in het bijzonder opgedaan na de jarenlange ervaringen van conflicten tussen werkgevers en vakbonden. Alternative Dispute Resolution (ADR), zoals ontwikkeld in de jaren vijftig en zestig leverde handvaten op om methoden voor conflictresolutie in een context van Koude Oorlog, nucleaire afschrikking en Mutually Assured Destruction (MAD) te ontwerpen. In de eerste naoorlogse decennia gaven dekolonisatieoorlogen, studentenprotest en vakbondsconflicten genoeg urgentie aan de ontwikkeling van dit veld.

### 1.3 Van negatieve naar positieve vrede

#### 1.3.1 ELISE BOULDING

Een aparte vermelding verdient hier de vrouw van Kenneth Boulding, Elise Biorn-Hansen. Ze werd in 1920 in Noorwegen geboren, emigreerde op haar derde naar de Verenigde Staten, en kwam daar bij de Quakers haar toekomstige man Kenneth tegen. Ze trouwden in 1941 en wijdden hun verdere werkzame leven aan het academische en praktische protest tegen oorlog. Voor Elise, die tussen 1949 en 1955 ook nog vijf kinderen ter wereld bracht, lag de academische betrokkenheid vooral in het uitwerken van een eigen theorie over het vredesproces.

Boulding, wel de ‘matriarch’ van het conflict- en vredesonderzoek genoemd, probeerde met die theorie leven en werk, academia en activisme te verbinden. Volgens vrienden sprak ze net zo gemakkelijk de Assemblée van de Verenigde Naties toe als dat ze haar kinderen opvoedde. Haar kernidee was de ontwikkeling van ‘vredeseducatie’ als praxeologie (praktijkleer) van de academische variant van Conflict Studies. Via de International Peace Research Association (IPRA), door Elise en Kenneth Boulding gezamenlijk opgericht, gaf ze haar werk dat ze al binnen de Quakers en vanuit de door UNESCO gefinancierde beweging, de Women’s International League for Peace and Freedom (WILPF), verrichtte, een institutioneel en academisch kader. Elise Boulding was daarmee een van de grondleggers van het vredesonderzoek van de jaren zestig en zeventig, dat een directe nexus zag tussen vredesonderzoek en vredesactie. Zelf gebruikte ze daarvoor vaak de metafoer van de overloop tussen medisch onderzoek en de medische praktijk. Dokters worden opgeleid om patiënten te genezen. Vredes- en conflictonderzoekers worden opgeleid om de ‘wereld te genezen’. In 1970 kreeg die gedachte verder vorm in The Consortium on Peace, Research, Education and Development (COPRED), een soort beroepsvereniging van onderzoekers, activisten, docenten en andere professionals die het laatste nieuws op het gebied van onderzoek en

training uitwisselden.<sup>12</sup> Het COPRED was daarmee een voorloper van allerlei vormen van privaat-politieke samenwerking, denktanks en NGO's die tegenwoordig op het vlak van mensenrechten, vredesopbouw, training en diplomatie werkzaam zijn.

Aandacht verdient hier nog kort de samenhang tussen vredesonderzoek enerzijds en de discipline van de Conflict Studies anderzijds. Al in de 19<sup>e</sup> eeuw was er immers een vredesbeweging actief, zowel op straat, alsook op papier. Denk aan vrouwelijke vredesactivisten zoals Jane Adams, Bertha von Suttner en Fanny Fern Andrews. Adams had de WILPF opgericht, en was een van de eersten die conflict, oorlog en geweld herleidde tot onderliggende vraagstukken van onderdrukking, uitbuiting en sociale ongelijkheid en onrechtvaardigheid. De vredesbeweging was nadrukkelijk ook een zaak van vrouwelijke activisten en pacifisten, die algehele sociale hervorming en gelijkheid van man en vrouw, van kinderrechten en arbeidersrechten op het oog hadden. Boulding voelde zich in deze traditie helemaal thuis.<sup>13</sup>

In de jaren zestig en zeventig was ze dan ook van mening dat feministen ook in de naoorlogse centra en netwerken van conflict- en vredesonderzoekers een sterkere plaats dienden op te eisen. De 'mannelijke' focus op wapenbeheersing, op technische aspecten van bewapening en op allerlei positivistische en neorealistische theorieën en statistieken had baat bij een meer holistische, 'vrouwelijke' benadering waarbij ook het menselijke, sociale en praktische aspect van de wapenwedloop en van gewelddadig conflict bestudeerd werd. In 1981 werkte ze die gedachte uit in een rapport voor de UNESCO.<sup>14</sup> In 1990 vatte ze haar werk aldus samen: 'My goal has been to initiate a dialogue between the action and the research perspectives. (...) my mediation role has been between peace research and peace activists, each of whom think the other is failing to address the real needs of our time.'<sup>15</sup>

Als voorzitter van de WILPF in de jaren zestig deed Boulding inderdaad haar uiterste best om pacifisme, genderstudies, onderzoek naar armoede, racisme, kindermishandeling, ecologische crises en structureel geweld met elkaar te verbinden. In deze periode belandde ze evenwel ook op de frontlijn van allerlei academische disputen tussen feministen en vredesonderzoekers. Als 'eerste generatie'-feminist kreeg ze kritiek te verduren van zogenaamde 'second wave'-feministen, die vonden dat vredes- en conflictonderzoek alleen maar afleidde van de werkelijke bron van ongelijkheid, namelijk structurele genderongelijkheid. Het echte doel van feministen diende de bevrijding van die onderdrukking te zijn, en niet de ontwikkeling van een kleinburgerlijke variant van vreedzame conflictbemiddeling – waar

<sup>12</sup> Boulding 1988; Boulding 2000.

<sup>13</sup> Morrison 2005.

<sup>14</sup> UNESCO 1981.

<sup>15</sup> Adams 1991, p. 52.

Boulding zich volgens hen mee bezighield.<sup>16</sup> Ook de ‘third wave’-feministen (de postmodernisten of structuralisten) namen in de jaren tachtig en negentig aanstoot aan Boulding. Ze was hen veel te essentialistisch, en bevestigde daarmee uiteindelijk de dieperliggende tegenstellingen en machtsverhoudingen. Boulding was inderdaad van mening dat vrouwen intrinsiek verschillen van mannen voor wat hun sociale en relationele capaciteiten aangaat. De capaciteit om te voeden, te zorgen en te verbinden zag ze als typisch vrouwelijk. Ze zag zichzelf daarom echter nog niet als essentialistisch, maar vond dat mannen ‘gewoon’ iets van die ‘vrouwelijke’ praktijken konden leren en opsteken. En dat het vooral ook waardevol was die processen, die zeker ook in de Derde Wereld zichtbaar waren, te bestuderen en er profijt van te trekken in vredeseducatie.

### 1.3.2 JOHAN GALTUNG

Terwijl de Bouldings cum suis zich in Michigan vooral bezighielden met het ontwikkelen van ideeën en methodes om conflicten te voorkomen, was een aantal Europese onderzoekers eveneens druk bezig met het verbreden en theoretisch uitdiepen van de conflictonderzoeksagenda als zodanig. Vooral Johan Galtung was zijn sporen op het vakgebied aan het verdienen.

Johan Galtung werd in 1930 in Noorwegen geboren in een familie van (huis)artsen. Als negenjarige maakte hij mee hoe een Duitse oorlogsbodem voor de kust van Oslo werd geraakt door een torpedo. Talloze Duitse soldaten kwamen om of raakten gewond. Zijn vader deed er als KNO-arts alles aan om zoveel mogelijk levens te redden. ‘Was je niet in de verleiding je mes uit te laten glijden?’, vroeg Johan zijn vader. ‘Absoluut niet. Dokters zijn er om levens te redden’, reageerde zijn vader ontzet. Naar eigen zeggen maakte die houding, en de arrestatie van zijn vader later in 1944 door de nazi’s, een diepe indruk op de jonge Galtung.<sup>17</sup> Na de oorlog studeerde hij wiskunde, filosofie en sociologie. Met 21 jaar was de Indiase vrijheidsstrijder, politicus en voorstander van actieve geweldloosheid, Mahatma Gandhi zijn grote voorbeeld. Omdat Galtung dienst weigerde en ook zijn sociale dienstplicht alleen wilde inzetten voor een vredesbevorderende activiteit, belandde hij kortstondig in de gevangenis. Na een studieverblijf aan Columbia University in New York keerde hij terug en richtte in 1959 het Peace Research Institute Oslo (PRIO) op waar hij tot 1970 directeur was. In 1962 creëerde hij vanuit het PRIO het *Journal of Peace Research (JPR)*.

Net als Elise Boulding liet Galtung zich door medische analogieën leiden. Hij zag zichzelf als een ‘social physician’, toegewijd aan het ontwikkelen van ethische ideeën over het ‘verbeteren’ en ‘genezen’ van mens en samenleving. Zijn grootste bijdrage aan het veld was de introductie van de zogeheten ‘conflict

<sup>16</sup> Belenky et al. 1986.

<sup>17</sup> Galtung & Fischer 2013, p. 1.

triangle', bestaande uit de drie begrippen 'direct violence', 'structural violence' en 'cultural violence'.<sup>18</sup> Voor Galtung bestond vredesopbouw niet alleen uit het bestrijden van direct en openlijk geweld, maar ook uit het conceptualiseren van systemen die duurzame vrede konden garanderen. Een dergelijk systeem zou een antwoord moeten geven op grondoorzaken van conflict, die hij zag in structurele ongelijkheid, armoede en uitsluiting. 'Structural violence' definieerde Galtung hier dus als de systematische wijzen waarop een regime individuen belemmerde tot hun volle ontplooiing te komen. In een werkelijk vredesbevorderend systeem zou er ruimte moeten zijn voor de lokale opbouw van vredesmanagement en conflictresolutie. Alleen zo zou 'positieve vrede' gerealiseerd kunnen worden, dat wil zeggen de schepping van een situatie waarin naties, groepen en individuen in staat worden gesteld collaboratieve en ondersteunende relaties aan te gaan. Dat is dus veel meer dan 'alleen maar' te streven naar 'negatieve vrede', als de afwezigheid van openlijk geweld.<sup>19</sup>

Deze benadering maakte snel school. In 1965 werd de International Peace Research Association (IPRA) in het leven geroepen, in 1966 het Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), in 1969 het Tampere Peace Research Institute en in 1973 was de Universiteit van Bradford de eerste academische inrichting met een School of Peace Studies.

Vanaf de jaren zeventig raakten via dit web van instituten en tijdschriften in het conflictonderzoek sociale, culturele en economische aspecten van het conflictonderzoek steeds vaster verankerd. Niet langer meer werden conflicten vooral in objectieve, statische zin berekend en verklaard.<sup>20</sup> Er voltrok zich een tweede golf van professionalisering en differentiatie. Het veld viel uiteen in professionele onderzoekers op het terrein van conflictanalyse, conflictresolutie, mediation, klassiek 'arms race'-onderzoek, vredes- en polemologiestudies, en het reeds genoemde praktijkonderzoek naar lokale vormen van bemiddeling en vredeseducatie. The Society for Professionals in Dispute Resolution (SPIDR) zag in 1972 het licht (uiteindelijk fuseerde SPIDR met het Conflict Resolution Network (CREnet) en de Association of Family Mediators (AFM) in 2001 tot de Association of Conflict Resolution).

Galtung, en meer nog John Burton, waren grondleggers van de theorie van de 'Basic Human Needs' (BHN). Burton zocht de verklaring voor het ontstaan van aanhoudende, complexe en diepgewortelde sociale en gewelddadige conflicten in de incongruentie van individuele en groepsgebonden basale behoeften.<sup>21</sup> De 'condition humaine', de staat van de mens is immers structureel behoeftig. BHN, zoals ontplooiing, veiligheid, erkenning en het kunnen vasthouden aan een

18 Lawler 1995.

19 Galtung 1969, p. 168 en 171.

20 Mathews 1989; Mondale 1974; Myers 1989.

21 Burton 1985; Burton 1990.

eigen identiteit zijn universeel en niet onderhandelbaar. Die niet-onderhandelbare behoeften, door Galtung in een wereldwijd empirisch onderzoek met behulp van enquêtes ‘samengesteld’,<sup>22</sup> zijn de sleutel tot een beter verstaan van conflicten, en tegelijkertijd voor het kunnen oplossen hiervan. Als deze fundamentele behoeften, de ‘identity needs’, niet bevredigd kunnen worden, zullen traditionele conflictbemiddelingspogingen die gericht zijn op het verdelen van middelen, of die uitgaan van de uitruil van belangen, heilloos mislukken. Partijen zullen bereid zijn conflicten eindeloos te laten escaleren, en tot extreme maatregelen over te gaan, omdat ze menen het zich niet te kunnen permitteren hun basale behoeften los te laten.<sup>23</sup>

Galtung zelf werd beroemd en berucht met zijn scherpe kritiek op het kapitalisme als systeem en op de Verenigde Staten als modern imperium. Kapitalisme was een vorm van ‘structureel fascisme’, en de Verenigde Staten was daarvan als ‘killer country’ de belangrijkste profeet. Hij bewierookte Fidel Castro, vanwege diens verzet tegen de dominantie van het Amerikaanse systeem, en gaf zijn volle steun aan de westerse vredesdemonstraties in de jaren tachtig tegen de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO). In de jaren negentig en 2000 voorspelde hij meerdere malen de implosie en de ondergang van het ‘Amerikaanse rijk’, en zwaaide Mao Zedong en het Chinese systeem uitbundig lof toe. In 2011/2012 werd hij van antisemitisme beschuldigd: hij had een connectie tussen Breivik en de Mossad verondersteld, en in een column de claim geuit dat ‘zes Joodse bedrijven’ de gehele Amerikaanse media in handen zouden hebben. In 2012 werd hij daarom uit de World Peace Academy te Bazel gezet. Galtung, die in een verklaring zijn opmerkingen geenszins terugtrok, was van mening dat je prima ‘anti-expansionistisch/zionistisch’ kon zijn zonder ‘antisemitisch te zijn’, of ‘anti-US imperialistisch zonder anti-Amerikaans’.<sup>24</sup>

Al eerder had ook Kenneth Boulding zich afgezet tegen ‘verruimers’ zoals Galtung, die verantwoordelijk waren voor de verschuiving van onderzoek naar militair conflict en veiligheid naar ontwikkeling, structureel geweld en ‘positieve vrede’. Volgens Boulding was het urgenter om militaire dreiging te bestuderen dan om onder de paraplu van ‘positieve vrede’ alles maar onder handen te nemen. Conceptueel was ‘structureel geweld’ volgens Boulding ook nauwelijks scherp te krijgen: het was gewoon ‘anything that Galtung did not like’.<sup>25</sup> Achter die kritiek zat een fundamentele onderscheid, belichaamd in beide oprichters: waar Boulding stond voor de ‘Angelsaksische’, meer kwantitatieve, behaviouristische en positivistische benadering van conflictonderzoekers, gevoed door

22 Galtung 2004.

23 Cook-Huffman 2009, p. 22.

24 Galtung 2012.

25 Boulding 1978, p. 346.



databases en verfijnde methodologieën, stond Galtung meer voor de kritische, post-marxistische Europese en Scandinavische school die zochten naar nieuwe definities en theorieën van recht, gerechtigheid, geweld en vrede.<sup>26</sup>

### 1.3.3 BERNARD RÖLING

In Nederland vond Galtung een pendant en medestrijder in de hoogleraar volkenrecht en polemologie, Bernardus Röling. Diens praktisch-legalistische, anti-koloniale houding zorgde voor een vertaling van de nieuwe structuralistische opvattingen over geweld en conflict in de officiële instituties van strafrecht, volkenrecht en van de Verenigde Naties.

Geboren in een rooms-katholiek middenstandsmilieu in 1906 raakte Röling tijdens zijn studie in de rechten gefascineerd door de psychologie van misdadigers. Samen met zijn promotor W. Pompe richtte hij in 1934 het Criminologisch Instituut in Utrecht op, de bakermat van de Utrechtse School, die veel aandacht geeft aan de sociale oorzaken van misdaad en reformistische opvattingen over straf en strafrecht ontwikkelde. Na overplaatsing door de Duitse bezetters naar een kleine rechtbank in Middelburg, kwam hij na de oorlog terug naar Utrecht. Van 1946 tot 1948 deed hij voor hem cruciale ervaringen op als Nederlandse rechter in het Internationale Militaire Tribunaal voor het Verre Oosten, dat Japanse oorlogsmisdadigers moest berechten. In de jaren vijftig werd hij berucht om zijn ‘dissenting opinions’ over de Japanse politiek en het Europese kolonisatiebeleid. Volgens hem waren de Japanse oorlogsdoelen – expansie in Azië en het verdrijven van de Europese mogendheden aldaar – niet per se strafbaar, en dienden de koloniale verhoudingen eindelijk aan het Europese volkenrecht te worden aangepast.

Van 1949 tot 1957 was hij lid van de Nederlandse delegatie naar de Verenigde Naties, waar hij een belangrijke rol speelde in de bijzondere commissie voor de definitie van agressie. Kritiek sloeg aan het begin van de jaren zestig om in bewondering, toen Röling het tij van de studentenprotesten meekreeg en zijn antikoloniale opvattingen bredere steun begonnen te krijgen. Toen hij in 1962 directeur van het nieuwe Polemologisch Instituut te Groningen werd, werd hem door de president-curator echter in vertrouwen nog wel gevraagd of hij geen communist was.<sup>27</sup> Röling trad toe tot de Raad van Bestuur van SIPRI en speelde ook als voordener binnen de Nederlandse vredesbeweging en anti-kernwapenprotesten een grote rol.

In de jaren zestig en zeventig ontwikkelden de polemologen rondom Röling, vanaf 1976 diens opvolger Hylke Tromp en collega's zoals Herman de Lange, Ben ter Veer en Peter Boskma, een praktische ‘vredetheorie’. Het ging erom het

<sup>26</sup> Buzan & Hansen 2009, p. 130-133.

<sup>27</sup> Roelofszen 2013.

Oost-West-conflict minder heet te maken, en in de schaduw van de détente na te denken over alternatieve vormen van verdediging. De GRIT-benadering van Charles Osgood werd bijvoorbeeld in Groningen en binnen de vredesbeweging in Nederland bestudeerd. GRIT stond voor 'graduated and reciprocated initiatives in tension reduction' en hield in dat conflictpartijen door middel van kleine, eenzijdige concessies stap voor stap spanningen konden reduceren en zo het conflict beheersbaar en oplosbaar konden maken. Een volstrekt ander model dan de strategieën van 'containment' en 'deterrence', de 'MAD-scenario's' of zelfs de klassieke détente-benaderingen die in de Koude Oorlog gangbaar waren.<sup>28</sup> Røling moedigde zelf Ben ter Veer aan om werk te maken van 'vredeseducatie'. Daaruit vloeiden ideeën over de 'vredesweek' en vanaf 1977 ook de vredescampagne van het Interkerkelijk Vredesberaad voort, gericht tegen atoombewapening en stationering van nieuwe kernwapens in Nederland.<sup>29</sup> De bevolking in Oost- en West-Europa diende bewust gemaakt te worden van de gevaren van atoombewapening, en moest alternatieve denkwijzen en instrumenten aangereikt krijgen om hiertegen in opstand te komen.

Rølings werk was meer publieksgericht en theoretisch minder diepgaand en vernieuwend dan dat van Galtung of Burton, maar tegelijkertijd zorgde hij er wel voor dat de kloof tussen kritisch conflictdenken enerzijds en de instanties van beleid en bestuur in Nederland en in de Verenigde Naties anderzijds, langzaam werd gedicht.

## 1.4 De jaren van ontspanning

### 1.4.1 DE ONTWIKKELING VAN *MEDIATION* EN DE 'TRACK II'-BENADERING

De grondleggers van de klassieke Conflict Studies, in het bijzonder de hierboven genoemde Burton, Boulding en Galtung (hoe verschillend die drie ook waren als persoon en in de leer) beleefden in de jaren zeventig en tachtig de toppen van hun wetenschappelijke en politiek-maatschappelijke roem, maar kwamen ook toenevend onder vuur te liggen. De jaren van de détente, de toenadering tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie en tussen de Oost- en West-Europese landen kreeg vorm in allerlei verdragen. Van het basisverdrag tussen de beide Duitse republieken in 1971 (als hoogtepunt van de Ostverträge), tot de Multi Balanced Force Reductions, de Strategic Arms Limitation Talks (SALT)-akkoorden van 1972 en de Helsinki-akkoorden tussen de Europese landen van Oost en West van 1975: deze verdragen bewezen dat conflictbemiddeling, onderhandeling en praktische diplomatie concrete vruchten afwierpen.

<sup>28</sup> Osgood 1962.

<sup>29</sup> Everts et al. 1996.

In lijn met die inzichten maakte het Harvard Program on International Conflict Analysis and Resolution School met zijn vele interactieve ‘problem-solving’ workshops over het Arabisch-Israëliëse conflict. De afronding van de Camp David-akkoorden door de Israëliëse premier Menachem Begin met de Egyptische president Anwar al Sadat in september 1978, met de daaropvolgende toekenning van de Nobelprijs voor de vrede dat jaar, werd als kroon op dit bemiddelaarswerk beschouwd. Tientallen meetings en workshops volgden nog, in academische en particuliere settings. Het idee was dat deze ontmoetingen allerlei niet-bindende, microprocessen zouden stimuleren, kanalen voor het uitwisselen van informatie zouden vormen en daarmee het wederzijdse vertrouwen zouden bevorderen. *Getting to Yes*, heette het invloedrijke handboek dat Roger Fisher en William Ury in Harvard in 1981 publiceerden over de studie van onderhandeling in internationaal conflict. Ook het *Negotiation Journal* kwam hieruit voort.<sup>30</sup>

De professionalisering van de conflictbemiddelingsaanpak was niet alleen afkomstig uit academische kringen. In 1981 lanceerde Joseph Montville, een medewerker van het Amerikaanse State Department, de termen ‘track I-’ en ‘track II-diplomacy’.<sup>31</sup> Volgens Montville was het nodig dat niet alleen diplomaten in een klassieke, statelijke en bilaterale setting naar akkoorden en verdragen toewerkten (track I), maar dat ook activisten, NGO’s en andere partijen een eigen spoor (track II) van informele en particuliere initiatieven van conflictresolutie opzetten. Binnen deze ‘track II-benadering’ zou vooral moeten worden geïnvesteerd in persoonlijke verhoudingen, relaties tussen mensen uit verschillende kampen, alsmede het betrekken van delen van de bevolking bij dit proces. De publieke opinies van de strijdende partijen waren van doorslaggevend belang in het slaan van bruggen, het afwerpen van slachtofferschap en het zoeken van toenadering. Ook Montville benadrukte de waarde van veel, en vooral kleine, informele rondes en workshops, waarin alle partijen, geassisteerd door belangloze ‘derden’ met elkaar in contact konden komen.

De professionalisering van het conflictonderzoek drukte zich ook uit in een toenemende behoefte aan ‘objectieve’ of ten minste objectiverende data. De verzameling en behandeling van grootschalige datasets was inmiddels ook mogelijk, dankzij de opkomst van allerlei nieuwe ICT-methodes en natuurlijk de invoering van de computer op de werkvloer. Een goed voorbeeld hiervan is het Uppsala Conflict Project (in 2003 hernoemd in Uppsala Conflict Data Program), in het midden van de jaren tachtig. Op basis van een standaarddefinitie van wat onder ‘conflict’ wordt verstaan, hield een groep onderzoekers vanaf 1988 in het

<sup>30</sup> Fisher & Ury 1981.

<sup>31</sup> Davidson & Montville 1981-1982.

*SIPRI Jaarboek* de aantallen grote gewapende conflicten wereldwijd bij. De definities werden steeds aangepast, maar gingen uit van 'het gebruik van wapengeweld om conflicten te beslechten waarbij tenminste 25 conflict gerelateerde dodelijke slachtoffers per jaar vallen'. Vanaf 1993 werd de dataset ook gebruikt om in het *Journal of Peace Research* bij te houden hoe alle gewapende conflicten op de wereld zich ontwikkelden. Inmiddels bevat de dataset, mede dankzij een samenwerkingsverband met het International Institute of Peace Research te Oslo (PRIO) data over gewapende conflicten vanaf 1946. De data bevatten tot 2004 wel hoofdzakelijk informatie over conflicten tussen staten, pas vanaf 2004 werd er in het Human Security Report ook informatie over niet-statelijke conflicten bijgehouden.<sup>32</sup>

#### 1.4.2 ADAM CURLE

Een coryfee in het veld van de 'track II-benadering' was Adam Curle (1916-2006). De Britse Curle werd geboren in een creatief en kunstzinnig milieu; zijn vader was nauw bevriend met de auteur Joseph Conrad, en hij was verwant aan onder meer Virginia Woolf. Curle studeerde antropologie en geschiedenis in Oxford. In de Tweede Wereldoorlog klom hij op tot majoor, maar hij vond zijn bestemming na 1945 in het begeleiden van voormalige Britse krijgsgevangenen en oorlogsveteranen bij het verwerken van hun trauma's en het re-integreren in de samenleving. Zijn moeder had altijd al haar best gedaan om hem tot pacifist op te voeden: 'She hated war, to which she had lost three of her beloved brothers, and was determined that she would instil her loathing of it in me as well.'<sup>33</sup>

In de jaren vijftig en zestig reisde hij uitgebreid door Azië en het Midden-Oosten, en belandde in 1959 als professor in de onderwijskunde (education) aan de University of Ghana. Daar sloten hij en zijn (tweede) vrouw zich aan bij de Quakers. In 1961 werd hij directeur van het Harvard Centre for Studies in Education and Development. Praktische ervaring met conflictbemiddeling deed hij op tijdens de Nigeriaanse burgeroorlog (1967-1971) en de Indiaas-Pakistaanse oorlog (1971). In dat jaar verscheen ook zijn invloedrijke handboek *Making Peace*. Daarin beschreef hij een benadering die uitging van ontwikkeling, van processen van sociale verandering en van 'sociale structuren'. Niet het uitwerken van allerlei dwingende regels voor vredeshandhaving, maar het bestuderen van vreedzame en niet-vreedzame relaties en structuren zou uiteindelijk de doorslaggevende factor zijn in het bevorderen van duurzame vrede. Bemiddeling en verzoening waren Curles sleuteltermen, vrede was immers een reflectie van rechtvaardige en ware relaties.

32 Zie het Uppsala Conflict Data Program, te vinden via [www.pcr.uu.se/research/ucdp/program\\_overview/about\\_ucdp/](http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/program_overview/about_ucdp/).

33 Woodhouse 2006.